

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА

Олег Миколайович ХЛІВНЯК,

старший експерт сектору почеркознавчих досліджень відділу криміналістичних видів експертиз Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,

Природно, що не можна вести мову про судово-почеркознавчу експертизу як спеціальну галузь знань до того часу, як з'явилась криміналістика як наука. Це був час, коли експертизу почерку проводили некомпетентні, нерідко випадкові люди. Базуючись на досвіді та спостереженнях задачу встановлення виконавця за почерком намагалися вирішувати вчителі чистопису, художники, а іноді і просто грамотні люди.

Формування судового почеркознавства за кордоном пов'язане з іменами і працями таких криміналістів, як Альфонс Бертільйон (засновник прикмето-описового напрямку в графологічній експертизі «Дело Дрейфуса (1894) «Диплом рогоносца»» и дуэль Пушкина (1837) Томский странник Федор Кузьмич – это не Александр I (1864)».

Едмон Локар – французський судовий медик, криміналіст. Один з впроваджувачів техніко-криміналістичних (техніко-поліцейських) методів у практику розслідування злочинів. Засновник першої криміналістичної лабораторії, засновник графометрії.

Відомо, що у Російській імперії перші відомості про проведення експертизи письма відносять до початку XVII ст. Із уведенням Російського Зводу законів започаткувалася вимога: звіряти почерк документів, що викликають сумніви щодо справжності.

В якості експертів при виробництві каліграфічних експертиз в давнину виступали д'яки і підд'ячі, діти боярські і т. д., пізніше – вчителі чистописання, секретарі та письмоводителі людних місць, гравери, літографи та ін. Основною вимогою до тодішнього експерта письма було вміння читати та гарно писати.

Історичні документи зберегли відомості про одну з перших таких експертиз, проведеної в Росії на початку XVI ст. князі Данило і Давид Кемського купили у князя Федора Кемського «вотчину Кодобое и сельцо Гридинское с деревнями». Експертиза проводилася в 1508 році, але вже в той далекий час в основу дослідження покладено був порівняльний метод, вивчення зазнали не тільки оспорювана купча грамота, а й документи, які в наші дні ми назвали б вільними зразками почерку Федора Кемського.

Так закладалися основи методики експертного дослідження почерків, починалось формування каліграфічної експертизи.

Поступово почеркознавча експертиза розвивалась, вдосконалювалася та впроваджувалася в сфери людської діяльності. Пройшла чотири стадії свого розвитку, а саме: каліграфічна експертиза, прикметно-описова експертиза (сигналітичний метод), графометрія, графологія.

Каліграфічна експертиза – виявлення подібності чи розбіжностей зовнішнього виконання окремих літер у рукописах, що порівнювалися. Таке механічне зіставлення будови письмових знаків без зважання на обставини, що впливають на формування письмово-рухомого навичку, призводило до грубих помилок. Через це такі псевдонаукові дослідження викликали різку критику з боку провідних вчених низки країн, особливо Рейсса (Швейцарія) і Є. Ф. Буринського (Росія). Так, Є. Ф. Буринський відзначав, що правосуддю доводилося боротися як зі справжніми підробниками, так і з фантазією експертів-каліграфістів.

Прикметно-описову експертизу розробив видатний французький криміналіст Альфонс Бертильйон у 1897 р. В основу цього методу було покладено використання опису зовнішніх ознак людини за методом «словесного портрета». Суть у тім, що у письмі виявлялися найбільш відкриті, помітні, тобто ті, що впадають в очі ознаки-прикмети почерку, які й були тим критерієм, за яким встановлювалася тотожність або розбіжність у почерку. Однак і цей метод виявився непридатним для адекватної експертизи письма, отож, незабаром від нього відмовилися, оскільки його автори також перенесли методика «словесного портрета» на почерк.

Графометрія (від грец. γράφω — «пишу» і грец. μέτρο – «мера») – вимірювання почерку.

Цей метод запропонував французький криміналіст Едмон Локар. Графометричне дослідження зводилося до вимірювання та порівняння низки величин у порівнюваних почерках. Тобто експерт визначав відносні величини малих букв, напрямків рухів, абзаци, інтервали між літерами й словами та ін. Потім ці заміри величин почерку, що досліджувався, і поданих для порівняння зразків відкладав на графіку (у вигляді кривої) та порівнював між собою. Збіг кривих свідчив про те, що порівнювані рукописи виконані однією особою, а їх розбіжність — про виконання різними особами.

Однак цей метод мав багато суттєвих недоліків: він був трудомістким, враховував тільки кількісні характеристики, а недооцінка якісних вресі-решт призводила до експертних помилок.

Позитивним же набуток цього методу стала розробка деяких особливостей почерку, зокрема розміру, розгону, розмаху, зв'язності, нахилу та ін., що набули розвитку в сучасній класифікації ознак письма та почерку.

Графологія (від грец. γράφω — «пишу» і грец. λόγος — «учення») — вчення, що стверджує про чіткий зв'язок між почерком та характером людини. Перша робота з графології була написана італійським лікарем Каміло Бальді у 1622 р. і називалася «Про способи пізнання життя, характеру та особистих рис людини за письмом». Пізніше професор А. Рошталль та інші вчені стверджували, що за почерком можна визначити характер, схильності, позитивні та негативні риси людини. Ця ідея щодо дослідження почерку вважалася закономірною і набула широкого практичного застосування у країнах Європи та Америки.

У 1894 році Ахшарумов Н. Д., Тишков Ф. Ф. написали книжку «Графологія или учение об индивидуальности письма» в якому більш детально на той час висвітлили та дослідили графологію та довели, що «графологические знаки проходят через весь почерк».

В Росії одним із вчених, який серйозно займався проблемою почерку і створив вчення про почерк був видатний криміналіст Євген Федорович Бурінський (6 (18) лютого 1849, Рязань — 18 березня 1912, Санкт-Петербург) – російський вчений-криміналіст, один з основоположників криміналістики, засновник судової фотографії, технічного дослідження документів і судового почеркознання в Росії.

Виділяються три основні етапи розвитку почеркознавства у післяреволюційний період:

1. Накопичення знань і досвіду.

2. Становлення теоретичних засад.

3. Розгортання теоретичних і експериментальних досліджень, математизація знань, формування теорії судово-почеркознавчої ідентифікації.

Етап I (початок 20 – середина 30 років) Накопичення знань починається, коли з'явилися перші роботи з криміналістики і закінчується з виходом в світ самостійних досліджень з судового почеркознавства. З'явилося перше визначення почерку (С. М. Потапову), як системи рухів, яка виражена у письмових знаках. Але рівень теоретичних розробок низький.

Етап II. (сер. 30-х років – 50-х років) Сформовані основні теоретичні положення наукової теорії судового почеркознавства та методики судово-почеркознавчої експертизи. Це були принципово нові знання та відображали високий рівень розвитку цієї галузі. Етап пов'язаний з іменами С. М. Потапова, А. І. Вінберга, Н. В. Терзієва, С. І. Тіхенко.

Етап III. (серед. 50 – поч. 70 років) Подальший розвиток теоретичних та експериментальних розробок і теоретичних узагальнень. Експеримент стає основним методом наукового дослідження. Сформульовано природно – наукові засади судового почеркознавства (механізм письма – рухова анатомія та біомеханіка).

Отже, аналізуючи вище викладене, можна зробити висновок, що дослідження історії розвитку почеркознавчої експертизи має перспективу у подальших наукових дослідженнях у сфері криміналістики, адже це допомагає у повній мірі розуміти важливість судово-почеркознавчих експертиз та їх роль у розслідуваннях та розкриттях злочинів.